

KÖZLEMÉNYEK

SZABÓ PÉTER

A 2. MAGYAR HADSEREG FELSZERELÉSE ÉS FEGYVERZETE A FRONTRA KIVONULÁSA IDEJÉN 1942 április—május

„A rendelkezésre álló időhöz és eszközökhöz mérten mindent megtettünk, hogy a 2. hadsereget várható feladataira a lehető legjobban felkészítsük. Fegyverzés tekintetében nyugodtan állíthatjuk, hogy az elvonuló hadsereg mindazon korszerű fegyverekkel kellő számban rendelkezik, amellyel bármilyen ellenféllel szemben felveheti a harcot és nem marad el semmiféle hadsereg mögött. Szervezés terén is megadtuk a hadseregnek a lehetőséghez mérten egyébként is mindazt, amihez a korszerű harcban és a várható ellenféllel szemben a tapasztalatok szerint szüksége lehet.” — ezek a sorok olvashatók Szombathelyi Ferenc vezérezredesnek, a magyar királyi honvéd vezérkar főnökének 1942. április 11-én kiadott bizalmas parancsában.¹ Ezeknek a propagandisztikus kijelentéseknek — ha a 2. hadsereg későbbi tragikus sorsát nézzük — egyértelműen nem lehetett szilárd alapjuk. Hogy milyen meggondolásból születhettek mégis a pusztán buzdításon kívül a fenti mondatok, arra magyarázatul szolgál a frontra küldendő 2. hadsereg bizonytalan, kezdetben még nem ismert jövődő alkalmazásának ténye.

A magyar hadsereg alkalmazására és feladatára nézve ugyanis a német védőfőparancsnokság a frontra kivonulás alatt — többszöri magyar kérelem ellenére — nem adott felvilágosítást. Jány Gusztáv vezérezredes, a 2. magyar hadsereg parancsnoka csak később, Hitler főhadiszállásán tudta meg, hogy hadserege a német Heeresgruppe B kötelékében részt vesz a támadó hadműveletekben. Míg ez nem vált ismertté, a magyar hadvezetés azzal is áltathatta magát, hogy a kiküldött hadsereg szerepe nem lesz más, mint a támadó német csapatok mögött kisebb biztosítási feladatok elvégzése.

A következőkben a 2. hadsereg hazai viszonylatban jelentős, a szövetséges olasz, román és finn hadseregekkel egyenértékű (sőt azokét meghaladó), a korszak legjobb hadseregeitől — a némettől és a szovjettől — azonban elmaradott felszerelésével, fegyverzetével kívánok foglalkozni. A téma tárgyalásánál szükségesnek tartom, hogy szó essék röviden a hadsereg kiküldésének körülményeiről, hadseregszervezeti kérdésekről és valamivel bővebben a felszerelési és fegyverzeti anyag összeválogatási és beszerzési munkálatairól, gondjairól.

A 2. magyar hadsereget határozott német követelésre kellett bevetni a Szovjetunió ellen 1942 tavaszán meginduló második német offenzívánál.

¹ Hadtörténelmi Levéltár. Honvédelmi Minisztérium. Elnöki. (A továbbiakban — HL HM Eln.) II. tétel 1942/21885.

Az 1941 végi moszkvai vereség után — a megfogyatkozott német erők pótlására — szükségessé vált Németország szövetségeseinek aktívabb katonai igénybe vétele. Hitler továbbra is számolt a román hadosztályok részvételével. Keitel, a Wehrmacht főparancsnokságának főnöke, 1942 január végi romániai tárgyalásai során megállapodott Antonescu marsallal, hogy a szovjet fronton harcoló és megszálló feladatokat ellátó román csapatok létszámát ismét 26 hadosztályra emelik fel.² Az olasz részvétel kezdetben „expedíciós” méreteket öltött (3 hadosztály, 1 tüzérezred, 1 repülőkötelék). 1942 tavaszán azonban, a 2. magyar hadsereg frontra való kikiszállításával egy időben, 8. olasz hadsereg néven, további 6 hadosztállyal növekedett az itáliai csapatok száma. A német hadvezetés Finnországtól — mivel északon nem tervezett lényeges támadó hadműveletet — nem kérte az 1941 második felében felállított két hadseregparancsnokság és a 16 hadosztály (ebből csak 12 vett részt a támadásokban) további növelését. A nagy veszteséget szenvedett szlovák erők száma 1942 elejére egy hadosztályra csökkent. Spanyolország egy hadosztállyal (Azur hadosztály), Horvátország egy gyalogezreddel, Norvégia egy légióval, a Vichy-Franciaország, Svédország, Dánia, Belgium pedig egy-egy zászlóalj erősségű önkéntes egységgel vonult ki a keleti frontra.³

Magyarország 1941 végéig az alábbi erőkkel vett részt a Szovjetunió elleni háborúban:

ún. Kárpát-csoport (gyorshadtest, 1. hegyi- és 8. határvadász dandár) 1941. június 27-től július 8-ig; utána csak a gyorshadtest, 1941 végéig.

— 6 megszálló hadosztály.

A németek tisztában voltak a magyar hadsereg gyenge felszereltségével, hiányaival, főleg a páncélelhárító és nehézfegyverek terén, de úgy vélték, hogy csekély fegyveranyag-kiegészítésekkel a magyar hadsereg ugyanúgy felhasználható a főirányban támadó német csapatok szárnyainak biztosítására, mint a román vagy az olasz erők. „Ha addig azon az állásponton voltak velünk szemben, hogy, ha mindenáron részt akarunk venni a háborúban, akkor részt vehetünk, úgy most, 1941 végén az eddigi önkéntes részvételünkől egyszerre kötelességet csináltak.” — írja Szombathelyi vezérezredes, védőiratában.⁴

1941 végén a honvéd vezérkar és a kormány nem gondolt arra, hogy Németország elvesztheti a háborút, csak a villámháborút látták már elképzelhetőnek. A vonakodást, mely magyar részről arra irányult, hogy a rendelkezésre álló erők minél nagyobb arányban maradjanak távol a hadműveletekről, nem az esetleges vereség gondolata váltotta ki. A fő indok a feszült román—magyar viszony volt. A magyar hadvezetés nem kívánta a hadserege zömét feláldozni a német szövetség céljaira. Mivel Magyarország kisebb mértékben vette ki részét eddig a háborúban, mint Románia — bizonyos erőfölényét nem akarta feladni.

A magyar—német tárgyalások a magyar haderő nagyobb mérvű alkalmazásával kapcsolatban 1942. január 6-án kezdődtek, mikor Ribbentrop német külügyminiszter Budapestre látogatott.

A külügyminiszter a magyar kormányzóval és Bárdossy miniszterelnökkel folytatott tárgyalásai — január 6—9. — során tolmácsolta Hitler kívánságát, nevezetesen azt, hogy Magyarország bocsássa rendelkezésre teljes hadseregét — kb. 28 hadosztályt. „Horthy kormányzó és Bárdossy miniszterelnök a kérést a kormány többi tagjával ismételtelen megtárgyalta és a tárgyalások utolsó

² Hitler hatvannyolc tárgyalása. 1939—1944. I. k. (Összeállította és szerkesztette: Ránki György) Budapest 56. o.

³ HL Eln. Vkf. I — 1942/4987 11. b. melléklet.

⁴ HL Békeelőkészítő Bizottság anyaga, A/II./1.

napján adtak választ a birodalmi külügyminiszter úrnak, eszerint Magyarország nem bocsáthatja rendelkezésre hadseregét száz százalékban a keleti hadjárat céljára, de hajlandó lehetőségeinek legszélső határáig elmenni, azaz a hadjáratban az eddiginek lényegesen nagyobb erővel részt venni.⁵ Ezt az ígéretet Ribbentrop úgy értelmezte, hogy a Szovjetunió elleni hadjáratban a magyar haderőnek legalább $\frac{2}{3}$ -a vehet részt, és ebből kell majd Keitel vezértábornagynak is leendő budapesti tárgyalásainál kiindulnia.

Ilyen előzmények után érkezett Keitel, a német fegyveres erők főparancsnokságának főnöke 1942. január 20-án Budapestre. A három napos itt-tartózkodása során a magyar külügyminiszterrel és a katonai vezetőkkel, Bartha Károly honvédelmi miniszterrel és Szombathelyi Ferenc vezérezredessel, a magyar haderő vezérkari főnökével tárgyalt. A német kérés ezúttal 15 harcoló és 8 megszálló hadosztály részvételére módosult. A magyar katonai vezetés ezt túlzottnak ítélte meg, hivatkozva arra, hogy a magyar csapatok felszerelése a németeknél lényegesen gyengébb, nem felel meg a korszerű hadviselés követelményeinek. Szombathelyi javaslata az volt, „... hogy a magyar hadsereg egyelőre, mint hadászati tartalék a Duna medencében nyerjen alkalmazást.”⁶ Keitel elutasította ezeket a véleményeket, magyarázatokot, az utóbbit — Szombathelyiét — a románokra való tekintettel. Végül is annyiban sikerült érvenyt szerezni a kormány és a katonai vezetés álláspontjának — az erőtartálékolságnak —, hogy Keitel túlzott követelésével szemben 9 könnyű hadosztályban és 1 páncélos hadosztályban állapodtak meg. Ez az összes magyar mozgósítható haderő emberanyagának közel egyharmadát érintette. Ezek az erők alkották a 2. hadsereget. A kivonuló hadseregen kívül még 5 könnyű hadosztály maradt biztosító kötelékként a megszállt szovjet területen.⁷

A magyar alakulatok gyenge felszereltségére való tekintettel a magyar hadvezetés kérte Keiteltől, hogy úgy szereljék fel a 2. hadsereget, mint a német hadseregeket, különösen nehéz fegyverzetét pótolják ki. Ezen fegyverek sürgős leszállítását kívánták, hogy a 2. hadsereg csapatait még otthon, a frontra kivonulásuk előtt átképezhessék az új anyagra. Keitel szóbeli ígéretet tett, hogy a magyar csapatok felszerelésbeli hiányosságait német anyaggal fogják kiegészíteni és a folyamatos utánpótlásról is gondoskodnak.

Látogatása idején a honvédség harckocsiszázalóaljai csak a könnyű harckocsikkal rendelkeztek. A gyártás alatt álló Turán közepes harckocsikkal pedig az 1942 októberében felállításra tervezett 2. páncélos hadosztály alakulatait akarták ellátni.⁸ A magyar katonai vezetők ezért azt is szorgalmazták, hogy a 2. hadsereg kötelékében kiszállításra kerülő rögtönzött 1. páncélos hadosztályt a németek lássák el a szükséges harckocsikkal és gépjárművekkel. Keitel április elejéig ígerte a kért járművek leszállítását.⁹

A magyar kivonuló hadsereg első lépcsőjének hadműveleti területre való kiszállításáig még két ízben találkoztak a magyar és a német katonai vezetők a 2. hadsereg fegyverzeti kiegészítésének, ellátásának és utánpótlási kérdéseinek megtárgyalása végett. Mindkét alkalommal kiderült, hogy Keitel ígéreteinek realizálása nehézségekbe fog ütközni. A német hadiipar 1942 tavaszára pótolni akarta az 1941-es év anyagi veszteségeit, így korlátozott volt a más országok hadseregeinek szánt hadianyag szállítása. Már 1942. február

5 A Wilhelmstrasse és Magyarország. (Összeállította: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula.) (A továbbiakban — A Wilhelmstrasse...) Budapest, 646—647. o.

6 HL Békeelőkészítő Bizottság anyaga, A/II./1.

7 A Wilhelmstrasse... 648. o.

8 A kérdésről bővebben: *Dombrády Lóránt*: A horthysta katonai vezetés erőfeszítései a páncélos fegyvernem megteremtésére 1938—1940. c. tanulmányában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1970/4. 602—610. o.

9 HL HM Eln. III. Csoportfőnökség 1942/4485.

17—21. között Berlinben tartott német—magyar tárgyaláson a magyar fél meggyőződhetett arról, hogy az ígért német páncéltörő ágyúk szállításánál rövid idő alatt nem megoldható, (javítási, karbantartási) problémák adódtak. Bár ismét elhangzott az a német ígéret, hogy a magyar páncélos hadosztályt úgy fogják majd felszerelni, mint a német megfelelőjét, a gépjárművek leszállításának időpontját nem tudták közölni a németek.¹⁰

A másik — a 2. hadsereg anyagi ellátásával, felszerelésével foglalkozó — tárgyalásra Weinknecht ezredesnek, a német Heeresgruppe Süd (Déli hadseregcsoport) hadtápfőnökének 1942. március 17—18. közötti budapesti látogatása idején került sor. E hadseregcsoport alárendeltségébe kerültek áprilistól a kiszállított 2. hadsereg csapatai. A magyar katonai vezetők főleg a 2. hadsereg szállító járművekben való nagy hiányosságának kiküszöbölésére szerettek volna konkrét, megnyugtató választ hallani Weinknecht ezredestől. Azonban csalódnuk kellett, Weinknecht válaszai is megmaradtak a bizonytalan ígéreték szintjén. Közölte, hogy az ő hatáskörébe a fronton levő, a Heeresgruppe Süd kötelékébe tartozó hadseregek anyagi ellátása tartozik. Ha majd a 2. hadsereg kivonul a hadművelési területre és ott a német hadseregcsoport alárendeltségébe lép, ő megpróbál minden tőle telhető segítséget megadni.¹¹

A magyar katonai vezetés — tovább reménykedhetett a hadsereg felszerelésbeli kiegészítésében.

A 2. hadsereg alakulatainak szervezése már februárban elkezdődött. A minisztertanács 1942. január 26-i határozatához igazodva a magyar hadvezetést az a cél vezérelte a 2. hadsereg összeállításánál, hogy a kiküldendő hadsereg állománya egyenlően terhelje az ország egész területét, valamint minél kisebb mértékben érintse a honvédség szempontjából legértékesebb korosztályokat.¹² Ennek megfelelően a 2. hadseregben a sorállomány 20%-ában, a tartalékos állomány 30%-ában képviseltette magát. A fennmaradó hányad — 50%-a — 30 évesnél idősebb korosztályokból állt. Ezek a póttartalékosok főleg a vonat alakulatokhoz lettek beosztva.¹³ A nemzetiségiek — főleg románok — 20%-os aránya a 2. hadsereg egészében, megfelelt az ország összlakosságában képviselt számarányuknak.

Ezek a rendelkezések azonban a megalakult 2. hadsereg magasabbegységeinél és egységeinél a személyi állomány nagyságára nézve nem idéztek elő változást. Sőt, az egyes alakulatok létszámát az előírtnál is nagyobbra növelték. Az 1942-ben felállított német alakulatok létszámait vizsgálva más helyzetet tapasztalunk, ezek személyi állománya a háború eddig is nagy veszteségei miatt ekkor már a meghatározottnál kevesebb volt.

A 2. hadsereg összeállításánál figyelembe vétetett az a kormányzói kitétel is, hogy a román határ közelében diszlokáló VI. és IX. hadtestet ne érintse a mozgósítás.

A mozgósításra három hadtestet jelöltek ki: a III., IV. és VII. hadtestet. A III. és IV. hadtest eredetileg a 3. hadsereg, a VII. pedig a 2. hadsereg kötelékébe tartozott. A három hadtest csak 2—2 könnyű hadosztályt mozgósított alárendeltjei közül: a III. hadtest a 7. és 9. könnyű hadosztályát, a IV. a 10. és 12. könnyű hadosztályát, a VII. pedig a 19. és 20. könnyű hadosztályát. Harmadik könnyű hadosztályként a III. hadtest a II. hadtest állományából a 6. könnyű hadosztályt, a IV. hadtest az V. hadtesttől a 13. könnyű hadosztályt,

10 HL HM Eln. 6/k. 1942/M. 145.

11 HL HM Eln. 6/k. 1942/M. 175.

12 Országos Levéltár. Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1942. jan. 27.

13 HL HM Eln. 6/k. 1942/24123 és HL HM Eln. 6/k. 1942/48819.

a VII. pedig a VIII. hadtesttől a 23. könnyű hadosztályt mozgósította.¹⁴ A rögtönzött 1. páncélos hadosztály felállítása a gyorshadtest-parancsnokság törzsének és alárendelt alakulatainak nagymérvű igénybevételével történt. A 2. hadsereg hadseregekönvetlen csapatai egy gépvontatású közepes ágyús tüzérosztályból, egy gépvontatású nehéz tarackos tüzérosztályból, egy fővezérségekönvetlen légvédelmi tüzérosztályból, két gépvontatású légvédelmi gépágyús ütegből, öt repülőszázadból és néhány műszaki és híradó alakulatból tevődtek össze.¹⁵

A hadosztályok és hadtestek ilyen szervezése, a 2. hadseregnek „alkalmi hadsereg” jellegű kölcsönzött.

A 2. hadsereg felszerelésének munkálatai és gondjai

Mint ismeretes, az emberanyag összeállításánál az elit, a legértékesebb korosztályok kímélése volt a cél, a fegyverzeti-technikai viszonylatban azonban megpróbálták a lehető legjobban felszerelni a 2. hadsereget. Az anyagi előkészítést az 1942/43. mozgósítási évre érvényes hadrend alapján kellett végrehajtani, az 1942 elején hozott, a hadseregek nehézfegyverzetét megerősítő szervezési kiegészítések (2500/M. 1. b. — 1942. sz. rendelet) figyelembe vételével.

A 2. hadsereg fegyverzetét a honvédség összes alakulatától egyenlően elvont anyagból és a német hadseregtől remélt kiegészítésekre hagyatkozva állították össze. Az itthon rendelkezésre álló teljes fegyvermennyiség csaknem felét megkapta a frontra kivonuló hadsereg. Az 1942. február 10-i HM-rendelet a következőket írta elő:

- „a) a szóban forgó alakulatok kellálladékát teljes mértékben fel kell tölteni
- b) a rendelkezésre álló hadianyag közül hadihasználhatóság szempontjából a legjobbat kell adni
- c) egyes anyagcikkekből — főleg ruházat — a rendszeresített kellálladékon felüli tartalék anyagot is be kell állítani.”¹⁶

Mivel a hadtestparancsnokságoknak rövid idő állt rendelkezésre a kivonuló alakulataik felszerelésére, amennyiben a szükséges hadianyag teljes mennyiségét illetékességi területükről nem tudták biztosítani, legkésőbb 1942. február 25-ig részletesen közölniük kellett a hiányait. A főanyagokra vonatkozóan a HM III. (anyagi) csoportfőnökséghez, a kiegészítő cikkekre vonatkozóan pedig az illetékes anyagi szakosztályokhoz — HM 3/a (fegyverzeti), 3/b (harcocsi, gépjárműi), 3/c (lőszer) — kellett beadniuk az igénylésüket.¹⁷ A hadműveleti területre kivonuló alakulatok egészen júliusig hadianyag-hiánylisták tömegével árasztották el a HM anyagi ügyekkel foglalkozó osztályait. Ezek a hadseregfelszerelésre illetékes osztályok egy bizonyos sürgősségi sorrendet igyekeztek betartani a hadianyag-kiutalásoknál. Ezt az alapján állították össze, hogy a csapatokat milyen sorrendben és időközönként szállították ki a frontra.

Az eddigi sok mozgósítás megviselte az egyes hadtestek felszerelését. Az 1941. őszi hadműveletek során pedig, a gyorshadtest 1200 gépjárművet, 28 különféle löveget és majdnem teljes harcokcsiállományát veszítette el a szovjet harctéren.¹⁸ Igen érzékenyen érintette a kivonuló csapatok megfelelő ellátását a

14 HL HM hadrendi táblázatok gyűjtője. 12 csomó HM Eln. 1.a. 1941/41000.

15 HL HM Eln. 1/a. 1942/921/M.

16 HL HM Eln. 6/k. 1942/M.46

17 HL HM Eln. 6/k. 1942/M.46.

18 *Tóth Sándor*: A Horthy-hadsereg gyorshadteste a Szovjetunió elleni rablőháborúban. Hadtörténelmi Közlemények, 1966/2. 253. o.

rengeteg gépjármű kiesése, ugyanis már a gyorshadtestet is a többi hadtestek rovasára látták el a gépjárművel. A magyar hadiüzemek, gyárak csekély kapacitása miatt lassan folytak a javítások.¹⁹

Német segítséghez kellett folyamodni. A Keitel által ígért német hadianyag-kiegészítések az alábbiak szállításában realizálódtak 1942 júliusáig:

171 db 50 mm-es 36 M. gránátvető
152 db 81 mm-es 34 M. aknavető
39 db 100 mm-es 14/19 M. lengyel könnyű tarack
12 db 105 mm-es 37 M. (Göring) könnyű tarack
54 db 50 mm-es 38 M. páncéltörő ágyú
35 db 37 mm-es 36 M. Skoda páncéltörő ágyú
245 db 47 mm-es 36 M. belga páncéltörő ágyú
5000 db 9 mm-es 40 M. (Schmeisler) géppisztoly
22 db PZ—IV. közepes harckocsi
108 db T—38 könnyű harckocsi

valamint néhány száz gépjármű, különféle típusokból.²⁰

Ezeket a fegyvereket és gépjárműveket szinte teljes egészében a 2. hadsereg alakulatai kapták meg. Részben díjmentesen, a 2. hadsereg bevetésének napjáig keletkezett magyar zsákmányrészesedési igények kiegyenlítése címén, részben pedig ártérítés — főleg nyersanyag-rekompenzáció — ellenében adta át a német hadsereg őket.²¹ A fegyverek zömére — eléggé elhasznált állapotban levő zsákmányanyagok lévén — a németek már nem tartottak igényt saját hadseregük felszerelésénél. A 47 mm-es belga páncéltörő ágyúkat és a 100 mm-es lengyel könnyű tarackokat előbb használható állapotba kellett hozni a Skoda Művek dubnicai gyárában. Különféle alkatrészek hiányoztak róluk, csöveik elhanyagoltak voltak és fogatolttá kellett átalakítani azokat.²² Az elhúzódo javítások és egyéb szállítási nehézségek miatt igen vontatottan bonyolódtak le a német hadianyagszállítások. Akadályozták az egyes alakulatokat menetkészültségük tervezett időre való elérésében. Az első lépcsőben hadműveleti területre kivonuló III. hadtest egységei nem kaptak egyes leszállított német anyagokból. A 47 mm-es belga páncéltörő ágyúk késői megérkezése miatt a hadtest 37 mm-eseket vitt ki magával a frontra. A fegyverek használatának begyakorlásához is csekély volt, vagy egyáltalán nem maradt idő.

A 2. hadsereg felszerelési problémáinak ismertetése után a továbbiakban a hadsereg egyes egységeinek fegyverzetével és röviden szervezetével foglalkozom.

A frontra küldött 2. hadsereg fegyverzete — követke a magasabbegységek és alegységek rendjét — a következőképpen oszlott meg.

Gyalogezredek

A 2. hadsereg gyalogezredeit — mint általában ezeket az egységeket — három zászlóalj és az ezredközvetlen alakulatok alkották. Zászlóaljai három puskás századból, egy híradó rajból és egy géppuskás (nehézfegyver) századból álltak. A puskás századokat egyenként 12 darab 31 M. golyószóróval — ebből 4 állványos volt —, 2—2 darab 36 M. 20 mm-es nehézgéppuskával és 50 mm-es

¹⁹ Ezzel kapcsolatban l. *Dombrády Lóránd*: A magyar gazdaság és a hadfelszerelés 1938—1944. Budapest. 1981 című művének megfelelő részeit.

²⁰ HL HM Ált. 3/a. 1942/479266.; HL HM Eln. 3/a. 1942/18889. HL HM Eln. 3/b. 1942/9768.; HL HM Eln. 3/a. 1942/18926., HL HM Eln. 3/a. 1942/31214.

²¹ HL HM Eln. 3/a. 1942/18926.

²² HL HM Eln. 3/a. 1942/107213., 15832.

39 M. gránátvetővel látták el. A VII. hadtest gyalogezredei 50 mm-es 36 M. német gránátvetőt kaptak. A géppuskás század kötelékébe tartozott egy géppuskás szakaszon kívül a 4—4 lövegre növelt páncéltörő ágyús és aknavetős szakasz. A géppuskás szakasz fegyverzete 12 darab 7/31 M. (Schwartzlose) géppuska, a páncéltörő ágyús szakaszé 4 darab 47 mm-es belga páncéltörő ágyú — kivéve a 37 mm-es páncéltörő ágyúkkal kivonult III. hadtest ezredeit — az aknavetős szakaszé pedig 4 darab 81 mm-es 36/39 M. aknavető volt. Mind az aknavetős, mind a páncéltörős szakasz fegyverzete így megerősödött az előző hadszervezésekhez képest.

Az ezredközvetlen alakulatok a következők voltak:

- aknavetős század
- gépkocsizó géppuskás század
- tábori kísérő üteg
- páncéltörő ágyús század
- árkász század
- híradó szakasz
- kerékpáros szakasz
- lovas szakasz²³

Ezen egységek közül az 1941/42-es hadrendben még csak az árkász század szerepelt egyedül, mint ezredközvetlen erő. Egy-egy páncéltörő ágyús, aknavetős, géppuskás és hírszakaszt csak később, az 1942/43-as hadrendben tüntettek fel ezen a helyen. A 2. hadsereg hadrendjében pedig az utóbb felsorolt egységeket már század szintűvé növelték. Az 1942 februári 2500/M. 1. b. — 1942. számú rendelet alapján bekerült még az ezred hadrendjébe egy tábori kísérő üteg és egy-egy lovas és kerékpáros szakasz.

A 8 löveggel rendelkező páncéltörő ágyús század mellett a tábori ágyús üteg beállítása a helyi ellenállások gyors letörésére, a harc közvetlen támogatására és a páncélelhárítás hathatósabb megszervezésére történt. A német gyalogezredeknek két ütegük volt erre a célra, egy 75 mm-es és egy 150 mm-es üteg. Az ezredközvetlen páncéltörő ágyús század négy szakasza közül az egyik szakasz mindhárom hadtestnél 2 darab 50 mm-es 38 M. német páncéltörő ágyúval, a többi három szakasz pedig a III. hadtest páncéltörő ágyús századai kivételével egyenként két 47 mm-es belga páncéltörő ágyúval került felállításra.²⁴ A tábori ágyús üteget egyformán 4 darab 80 mm-es 5/8 M. tábori ágyú alkotta.

Az aknavetős századba a magyar hadvezetés a magyar 81 mm-es 36/39 M. aknavetők mellett a német nehéz aknavetőket szándékozott beállítani. Azonban a remélt fegyvereket nem szállították le a németek. Helyettük 81 mm-es 34 M. német aknavetők érkeztek, s azok is csak május végén. Így a III. és IV. hadtest aknavetős századai 8—8 magyar aknavetővel, a VII. hadtestéi pedig 6 magyar és 2 német aknavetővel vonultak ki a hadművelleti területre.²⁵ A lovas és a kerékpáros szakaszt a gyorshadtest előző évi haditapasztalatai alapján, gyorstartalékként rendszeresítették a gyalogezredek közvetlenségénél. Ezen alegységek fegyverzete egyaránt 3—3 darab golyószóróból állt. Az árkász század 3 darab jugoszláv zsákmányú golyószóróval, a hírszakasz pedig csak 31/A M. és 35 M. ismétlőpuskákkal rendelkezett.

A 2. hadsereg csapatait ellátták még a 9 mm-es 40 M. német Schmeisler géppisztollyal is. Ennek a kézfegyvernek az igen vontatott németországi szállítása

²³ HL 2. hadsereg anyaga 6. fasc. Naplómelléletek: 656/a.

²⁴ HL HM Eln. III. Csfség. 1942/25096.; HL HM Eln. 3/a. 1942/30121.; HL HM Eln. 6/k. 1942/M. 46. 2. sz. melléklet.

²⁵ HL HM Eln. 3/a. 1942/24695.

miatt csak a IV. és VII. hadtest és a rögtönzött 1. páncélos hadosztály alakulatai kapták meg maximálisan, az alábbi, 1942 februárjában megállapított mennyiséget:

- a) — minden golyószórós raj
 - minden gyalogos szakasz és századtörzs
 - minden lovas raj
 - minden lovas szakasz és századtörzs és
 - minden alosztály nagyságú vonatalakulat 1—1 darabot
- b) — minden üteg (légvédelmi is)
 - minden magasabb parancsnokság törzs 3—3 darabot
- c) — minden hír-, árkász- és utász század 4—4 darabot.²⁶

Mivel így egy ezred kb. 160 darab géppisztollyal rendelkezett, ezeket a fegyvereket csak a század-, szakasz- és rajparancsnokok kapták meg.

	Géppisztoly		Golyószóró		Géppuska		Gránátvető		Aknávető	
	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van
Magyar gyalogezred	—	160	108	108	33	46	18	18	6	20
Német gyalogezred	200	250	—	—	151	148	30	28	18	18

	Páncéltörő ágyú		Nehéz puská		Löveg		PZ Büchsen (páncélos puská)		Létszám	
	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van
Magyar gyalogezred	6	20	18	18	—	4	—	—	4100	4200
Német gyalogezred	12	12	—	—	8	8	8	10	3300	3000 ²⁷

Megjegyzések: A magyar fegyverzeti kelláradék közlése az 1942/43-as hadrendben előírtak alapján történt. A német gyalogezredek közül összehasonlító példaként a 3. páncélos hadsereg 83. gyalogos hadosztályának egyik ezredét vettem. Ennek az ezrednek 1942 eleji fegyverzetét rögzítettem.

A német 34M. állványos géppuskát úgy is használták mint a golyószórókat.²⁸

A gyalogsági kézfegyverek tekintélyesebb mennyiségében és a meglévő fegyverzet egy főre eső magasabb arányában mutatkozik meg a német gyalogezred jobb felszereltsége.²⁹

Könnyű hadosztályok

A 2. hadsereget — a rögtönzött 1. páncélos hadosztály kivételével — könnyű hadosztályok alkották. Két ezredből és a hadosztályközvetlen alakulatokból

²⁶ HL HM Eln. 6/k. 1942/M. 46.; HL HM Ált. 3/a. 1942/464435.

²⁷ Richard Ernst: Die Entwicklung der Infanterie. Beiheft 14 den Wehrwissenschaftlichen Rundschau, Juli 1961. 35. o.

²⁸ Tiemann: Geschichte der 83. Infanterie-Division. Bad Nauheim., 1960. 343. o.

²⁹ HL 2. hds. 4. fasc. 1. a. szám nélkül.

szerveződtek. 1942-re az 1941 végi veszteségek miatt a németek is felállítottak már ilyen összetételű alakulatokat, azonban nem a támadó hadseregek kötelékébe osztották be azokat. Biztosító, partizanalakulatokat megsemmisítő feladatokra használták fel ezeket az egységeket. A teljes német és szovjet hadosztály három ezredből állt.

A magyar könnyű hadosztályok az alábbi közvetlen csapatokkal rendelkeztek:

- egy tábori tüzér ezred
- egy huszár század
- egy légvédelmi gépágyús üteg
- egy híradó század
- egy légvédelmi géppuskás század
- a könnyű hadosztály csapatvonata (fogatolt és gépkocsi oszlopai = ellátó, egészségügyi.)³⁰

Ezen alegységek közül, a könnyű hadosztály tüzérségének kivételével, egyik sem szerveződött zászlóalj szintűvé, ellentétben a német és a szovjet hadosztályokéval. S a modern hadviselésben szükséges olyan hadosztályközvetlen alegységek, mint a páncélvadász oszványok, felderítő és utász zászlóaljok, hiányoztak szervezetéből.

A felderítési feladatok ellátására hivatott huszár századot 12 golyószórával és 2 nehézpuskával szerelték fel. Ezen alegységeket a hadtestek önálló huszár századai állították fel, ezért fegyverzetük megegyezett.

A könnyű hadosztály légvédelmét megerősítő, de páncélelhárításra is felhasznált légvédelmi gépágyús üteg az 1942 februári, az előzőekben már említett HM-rendelet alapján került be a 2. hadsereg könnyű hadosztályainak állományába. Az ütegbe 6 darab 40 mm-es 36 M. légvédelmi gépágyút állítottak be. Hasonló elhárító feladatok megoldására alkalmazták a 10 géppuskával felszerelt légvédelmi géppuskás századot.

A könnyű hadosztály tábori tüzérségét két oszványból szervezték meg. Az első oszvány két ütegből állt. Az első 4 darab, 80 mm-es 5/8 M. könnyű tábori ágyúval, a második 4 darab 105 mm-es 37 M. (Göring könnyű tarackkal rendelkezett. A tüzérség második oszványát már négy üteg alkotta. Két ütegben egyenként 4 db 100 mm-es 14 M. könnyű tarackot, a másik két ütegben pedig egyenként 4 darab 150 mm-es 14/39 M. közepes tarackot rendszeresítettek. Az ezredek kísérő ütegeit is beleszámítva 32 lövege volt összesen egy könnyű hadosztálynak. Ezeket kivétel nélkül lovakkal vontatták. Az 1941/42-es szervezésben 80 mm-es és 100 mm-es könnyű tábori lövegeket már nem szándékozott a magyar hadvezetés beállítani. Mivel a 105 mm-es 37 M. ún. Göring-tarackok nem álltak rendelkezésre kellő mennyiségben és a magyar 40 M. 105 mm-es tarack gyártása — a harckocsiágyúk sürgős leszállítására való hivatkozással — lassan történt, kénytelenek voltak a már „kihalásra” ítélt lövegeket felhasználni.³¹ Az előírt 12 géppuskából is csak 10-et tudtak a tüzérezredek kivinni magukkal a harctérre.

A könnyű hadosztályok híradó századait és vonatoszlopait kevés jugoszláv zsákmány golyószórával és német géppisztollyal látták el. A Mauser-töltényre szerkesztett jugoszláv zsákmány golyószórával, 1—1 darabbal, egyébként az 1942 februári rendelet szerint az alábbi egységeket látták el:

³⁰ HL 2. hds. 6. fasc. Naplómelléletek: 656/a.

³¹ HL HM hadrendi táblázatok gyűjtője. 12. csomó.; HM Eln. 1.a. 1941/41000.; HL HM Eln. 3/a. 1942/167 0. HL HM Eln. 3/a. 1943/1474.

- magasabb parancsnoksági törzsek
- híradó századok
- fogatolt kocsiszlopok
- gépkocsi oszlopok
- sebesültszállító gépkocsiszlopok
- egészségügyi oszlopok
- tábori kórházak. ³²

Később, áprilisban és májusban, a partizánvállalkozások leküzdésére, a magasabb parancsnokságok törzsei még 2—3 31 M. golyószórót is kaptak pótlással.³³ Így egy magyar könnyű hadosztályt 350 db 40 M. német géppisztollyal és 15—20 db jugoszláv zsákmányú golyószóróval láttak el még a kivonulása előtt.

	Létszám		Géppisztoly		Géppuska		Golyószóró		Gránátvető	
	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van
Magyar könnyű hadosztály	12 500	14 000	—	350	84	112	228	250	36	36
Német hadosztály 2 ezredre eső fegyverzete	11 000	9 000	400	480	366	400	—	—	57	50
Szovjet lövész hadosztály	—	7 000	—	490	—	56	—	140	—	61

	Aknavető		Nehézpuska		Pz-Büchsen (páncélos puská) és páncéltörő puská		Löveg		Páncéltörő ágyú		Légvédelmi gépágyú és ágyú	
	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van
Magyar könnyű hadosztály	12	40	38	38	—	—	28	32	12	40	—	6
Német hadosztály 2 ezredre eső fegyverzete	36	36	—	—	56	57	52	45	50	45	—	—
Szovjet lövész hadosztály	—	63	—	—	—	170	—	36	—	18	—	5

Megjegyzések:

A magyar könnyű hadosztály felépítéséhez igazodva a német hadosztály 2 ezredre eső fegyverzetét közöltem csak, összehasonlításképpen. A 2. hadsereg könnyű hadosztályainak fegyverzetéhez a 3. német páncélos hadsereg (Heeresgruppe Mitte = Középső hadseregcsoport) 1942 tavaszán a keleti frontra kiszállított 83. gyalogos hadosztályának fegyverzetét mértem. Mivel a szovjet lövész hadosztályok a német és a magyar hasonló alakulatoknál kisebb személyi állománnyal rendelkeztek, a 322. szovjet lövész hadosztály teljes — 1942 augusztusi — fegyverzetét közöltem.³⁴

³² HL HM Eln. 6/k. 1942/M. 46.; HL HM Ált. 3/a 1942/459842.

³³ HL HM Eln. 3/a. 1942/26947.

³⁴ *Ernst*: i. m. 35. o.; HL 2. hds. 4. fasc. I. a. sz. n.; *Tiemann*: i. m. 343. o.; A lövész zászlóalj és a lövészezredek harcalkalmazása a Nagy Honvédő Háborúban. Bp., 1960. 290. o.

Megfigyelhető, hogy 1942 elejére a német hadosztályokat sem a személyi állomány, sem pedig a fegyverzet tekintetében nem tudta a német hadvezetés az előírásoknak megfelelően felszerelni. Azonban az előírt teljes fegyverzetet is néha meghaladó magyar könnyű hadosztályok fegyverzete így is szerényebbnek mutatkozott. Főleg géppisztollyal, géppuskával és gránátvetővel voltak jóval kevesebb mennyiségben ellátva. De különbség tapasztalható lövegek számában is.

A tekintélyes mennyiségű géppuskából, géppisztolyból a németek tüzér-, hadtáp-, felderítő és utász egységeiket is bőségesen el tudták látni. A páncéltörő ágyúkat egy páncélvadász osztály állományába csoportosították. A német hadosztályok tüzérsége négy osztályból szerveződött, s 105 mm-es és 150 mm-es tarackokkal látták el azokat.³⁵ (Az arányokat figyelembe véve, csak három osztály fegyverzetét tüntettem fel.)

Míg a magyar könnyű hadosztályok személyi állományát meglehetősen feltöltötték, a német hadosztályokban az egy főre eső fegyverzet magasabb arányú volt a magyarénál.

Az 1942 nyarán a keleti fronton bevetett német hadosztályok közül azonban sokat a fent említettnél is gyengébben tudtak csak felszerelni. Az 1942 tavaszi, Donhoz való előretörésben a magyar III. hadtest mellett harcoló 387. német gyalogos hadosztályt 424 géppuskával, 93 akna- és gránátvetővel, 28 löveggel és 28 páncéltörő ágyúval látták el.³⁶

A szovjet lövésző hadosztályok létszáma — mint már említettem — lényegesen kisebb volt a magyar könnyű hadosztályokénál. Fegyverzetük is csak a lövegek és aknavetőik számát tekintve volt nagyobb.

Hadtettek

A 2. hadsereg három hadtestét egyenként három könnyű hadosztály és a hadtestközvetlen egységek alkották. Az utóbbiakat megerősítették (HM 2500. számú M. I. b. — 1942 sz. rendelet) még egy huszár századdal, egy huszár üteggel és egy két ütegből álló fogatolt közepes tüzérosztállyal. Így egy hadtest állott:

három könnyű hadosztályból
egy kerékpáros zászlóaljából
egy huszár századból és egy huszár ütegből
egy fogatolt közepes tüzérosztályból (2 üteg)
egy légvédelmi tüzérosztályból
egy utász zászlóaljából (2 század)
egy tüzérbemérő századból
egy híradó zászlóaljából és a hadtest gépkocsizó és fogatolt vonatoszlopaiból (el-
látó, egészségügyi, műszaki, hadtáp)³⁷

A kerékpáros zászlóaljnak — mint ahogy a lovas egységeknek is — a felderítés volt a feladata. Mivel a már 1941-től szovjet területen megszálló feladatokat ellátó 6 magyar könnyű hadosztály kötelékében több kerékpáros zászlóalj felállításra került, a 2. hadsereg három kerékpáros zászlóalját — a VIII., VI. és IX. kerékpáros zászlóaljakat — a VIII. hadtest kerékpáros zászlóaljának kellett megszervezni.³⁸

A kerékpáros zászlóaljat két kerékpáros század és egy-egy árkász, távbeszélő, gépkocsizó géppuskás és páncéltörő ágyús szakasz alkotta. A két kerékpáros

³⁵ Ernst: i. m. 35. o.

³⁶ HL 2. hds. 4. fasc. I. a. sz. n.

³⁷ HL 2. hds. 6. fasc. Naplómelléletek. 656/a.

³⁸ HL HM Eln. 3/b. 1942/49335.

század egyenként 12 golyószóróval és 2 nehézpuskával rendelkezett. A gépkocsizó géppuskás szakaszt 2 géppuskával, a páncéltörő ágyús szakaszt pedig 2 darab 37 mm-es — a VII. hadtestnél 47 mm-es — páncéltörő ágyúval látták el. Ezeknek a felsorolt fegyvereknek a mennyisége — a 2 db páncéltörő ágyú hiányának kivételével — megegyezett az 1942/43. évi hadrendben előírtakkal.

A hadtestközvetlen légvédelmi tüzérsztály 4 db 80 mm-es 29 M. Bofors légvédelmi ágyúval, 4 db 40 mm-es 36 M. légvédelmi gépágyúval és két géppuskával vonult ki a hadműveleti területre. Az 1942/43-as hadrend által előírt még négy darab légvédelmi gépágyú hiányzott a felszerelésből.

A huszár század 12 golyószóróját és 2 nehézpuskáját, ugyanúgy mint a lovas üteg a 4 db 80 mm-es 5/8 M. könnyű táborigyújt, az előírás szerint megkapta.

A fogatolt közepes tüzérsztály két üteget összesen 8 db 150 mm-es 14/39 M. fogatolt közepes tarackkal, a gépvontatású közepes tüzérsztály két üteget pedig szintén 8 db 150-es, de 31 M., és Botond terepjáró gépkocsival vontatott közepes tarackkal szerelték fel. A tüzérsztályok még két-két géppuskával is rendelkeztek.³⁹ Ezen alakulatok nem teljes értékű tüzérsztályok voltak, mivel egyenként legalább három üteget kellett volna magukban foglalniuk.

A magyar hadtestközvetlen egységek fegyverzete

	Golyószóró		Géppuska		Nehézpuska		Pct. ágyú		Légv. ágyú		Légv. gépágyú		Löveg	
	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van
Kerékpáros zászlóalj	24	24	2	2	4	4	4	2	—	—	—	—	—	—
Légvédelmi tüzérsztály	—	—	2	2	—	—	—	—	4	4	8	4	—	—
Két közepes tarackos tüzérsztály	—	—	12	8	—	—	—	—	—	—	—	—	24	16
Utász zászlóalj	4	4	4	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Híradó zászlóalj	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Huszár század és üteg	—	12	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	4
Fogatolt vonatosztály	3	4	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gépkocsizó vonatosztály	1	4	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen:	35	51	24	24	4	6	4	2	4	4	8	4	24	20

Létszám: 4500 fő.⁴⁰

³⁹ HL 2. hds. 6. fasc. Nm.: 656/a.

⁴⁰ HL HM hadrendi táblázatok gyűjtője. 14. cs. HM Eln. 1. a. 1942/42000.

A magyar hadtestközvetlen tüzérség a két közepes tarackos tüzérosztályával és az egy lovas üteggel nem képviselte azt a tüzerőt, amellyel az arcvonalon súlyt tudott volna képezni és hatásosan tudta volna támogatni előretörő csapatai harcát. Mindez, a kellő mennyiségű tüzerő, a német lövész hadtesteknek megvolt. A német hadtestközvetlen tüzérség, bár szintén két tüzérosztályból állt, azonban 20—25 db — 105 mm-es, 150 mm-es, 170 mm-es — löveggel rendelkezett.⁴¹

A magyar hadtestközvetlen, három századból álló híradó zászlóaljnak 3 golyószóró, míg az utász zászlóaljnak 4 géppuska és 4 golyószóró volt a hatásosabb gyalogsági kézfegyvere. Az utász zászlóalj két utász századdal és egy-egy vegyiharc és gázmentesítő századdal került felállításra.

A hadtest fogatolt és gépkocsizó vonatostályait minimális mennyiségben látták el géppuskával és golyószóróval. 4—4 db jutott nekik egyenként mindkét fegyvertípusból. Ezenkívül kevés számban jugoszláv zsákmány golyószóróval és német géppisztollyal is rendelkeztek⁴².

A 2. hadsereg hadseregközvetlen alakulatai

A 2. hadsereg — a 9 könnyű hadosztályon és az 1 páncélos hadosztályon kívül — némi hadseregközvetlen erővel is rendelkezett.

Két nem teljes értékű gépvontatású nehéz tarackos tüzérosztály, egy szintén csonka fővezérségi közvetlen légvédelmi tüzérosztály, két önálló légvédelmi géppuskás üteg, egy utász zászlóalj, két híradó zászlóalj, négy híradó század, egy-egy harctudósító és anyagfeldolgozó század, s egy-egy fényszórós, vegyiharc és lángszórós század alkotta a hadseregközvetlen alakulatokat. Ezenkívül öt repülőszázad volt hivatott a légi biztosításra és 90 századnyi vonat, 42 századnyi munkás és 18 századnyi hadtáp alakulatot foglalt még magába a hadseregközvetlenek állománya.⁴³

A két gépvontatású nehéz tarackos tüzérosztály — a 101. és a 150. — front-ra küldésével, a hátszágban csak a 102. gépvontatású nehéz tüzérosztály maradt meg teljes értékben.⁴⁴ A 103. nehéz tüzérosztály még csak ekkor volt alakulóban. A 2. hadsereggel kivonuló két gépvontatású nehéz tarackos tüzérosztály nem mozgósította összes üteget. A 101. nehéz tüzérosztály így csak két üteggel, egyenként két löveggel rendelkezett. Ezek a lövegek 210 mm-es 40 M. magyar nehéz tarackok voltak, melyeket Breda-vontatókkal láttak el. A nehéz tarackos tüzérosztály a harmadik üteget és az 1942/43-as szervezésben rendszeresített négy darab 150 mm-es gépvontatású 31 M. közepes tarackját nem vitte ki magával a harctérre.

A 150. gépvontatású nehéz tüzérosztálynak is csak a 121., 122. és 123. gépvontatású 150 mm-es 31 M. közepes tarackkal felszerelt ütegei kerültek kiszállításra.⁴⁵ A 122. üteget az előírt 6 db 150 mm-es löveg helyett 4 löveggel, a többi szintén 4 löveggel szerelték fel. Vontatásukat Pavesi vontatókkal oldották meg. A 150. nehéz tüzérosztály 4 darab 305 mm-es 11 és 11/16 M. nehéz mozsár-ágyúja csak 1942 decemberében került ki a frontra, a 2. hadseregarancsnokság sürgetésére.⁴⁶ A két csekély erőt képviselő tüzérosztállyal szemben a német hadseregek hadseregközvetlen tüzérsége egy nehéz tüzérezredből — 3—4 osz-

41 Szanati József: A tábori tüzérség az első és második világháborúban. Bp., 1984. 137—138. o.

42 HL HM Eln. 6/k. 1942/M. 46. 1. sz. melléklet.

43 HL HM Eln. 1/a. 1942/921/M.

44 HL HM Eln. 1/ny. 1942/59000.

45 HL HM Eln. 3/b. 1942/32810.

46 HL HM Eln. 3/c. 1942/71558.; HL HM Eln. 1/a. 1942/921/M.

tály — és egy önálló nehéz tüzérsztályból tevődött össze. 152 mm-es, 203 mm-es és 305 mm-es nehéz tarackokkal voltak ellátva.⁴⁷ A szovjet hadseregek legfőbb átütő erejét a támadási irányban bevetett sok, különféle tüzérségi, aknavetés és a harcokcsi egység jelentette. 1942 második felétől a lövész és gárdalövész hadosztályokat számos aknavetés, páncéltörő ágyú, nehéz és közepes tarackos tüzérezred és harcokcsihadtest erősítette a hadseregeken belül.

A 2. hadsereg közvetlen légvédelmi alakulatai — egy légvédelmi tüzérsztály és két légvédelmi gépágyús üteg — kevésnek bizonyultak feladatuk megfelelő ellátásához. A főparancsnoksági közvetlen 101. légvédelmi tüzérsztály három, egyenként 4 db 80 mm-es 29 M. Bofors légvédelmi ágyúval felálló üteggel maximálisan rendelkezhetett, azonban a két, az 1942/43-as hadrendben előírt 4—4 légvédelmi gépágyús ütegei közül csak egy üteget tudtak felszerelni, 5 gépágyúval. Még két önálló gépágyús üteg, a 106. és 107. üteg jelentette a hadseregek közvetlen légvédelmi erejét. Ezen egységek fegyverzete 5—5 db 40 mm-es 36 M. légvédelmi gépágyúból állott. A légvédelmi tüzérséghez szervezetszerűen hozzátartozó fényszórós század 5 db német eredetű fényszórót vitt ki magával a frontra.⁴⁸ A légvédelmi alakulatok ezenkívül még géppuskákkal voltak ellátva, összesen 6 darabbal.

A 2. hadsereg legnagyobb utász egységét, a hadseregek közvetlen utász zászlóaljat négy hadtestközvetlen utász zászlóalj — az I., VI., V. és II. — állította és szerelte fel. Ez a zászlóalj két-két utász és kerékpáros utász századból és két rohamcsónak századból állt. Ezen egységeket összesen 6 db géppuskával és 6 db golyószóróval látták el. Gépkocsizó utász századokat nem állítottak be a hadsereg kötelékébe.

A hadseregek közvetlen alakulatok közé tartozott még egy századnyi lángszórós egység 72 db lángszóróval és egy golyószóróval ellátva, és egy vegyiharc század 8 gázvetővel és 1 golyószóróval.⁴⁹ Ezen alakulatokat a 101. gépkocsizó vegyiharc zászlóalj állította fel.

A két híradó zászlóaljat, az 52.-et, és az 53.-at és a négy hírszázadot főleg a 101. híradó ezred első zászlóaljából szervezték. Golyószórókkal látták el őket.

A 18 menetszázadba egyenként (a 2500 sz. M. 1/b., — 1942. sz. rendelet szerint) 4 db golyószórót, egy gránátvetőt és egy géppuskát kellett beállítani.⁵⁰ Azonban zömük csak puskával és kevés golyószóróval rendelkezett. A sok hadtáp, munkás és vonatoszlop is csak puskával volt ellátva.

Az alkalmi repülődandárba 12 felderítő, 26 vadász és 13 bombázógép tartozott. A dandár bombázói Caproni—135, illetve a németektől vásárolt He—111, Bü—131 és FW—58 típusok voltak. A vadászrepülő egység részben magyar gyártmányú Héja, részben Arado—96, illetve FW—58 gépekkel volt felszerelve. A távolfelderítő gépek között ötféle német géptípus — köztük a HE—111, a Do—215 és a Ju—88 képviseltette magát. A repülőegységek fegyverzetébe még 10 db 40 mm-es 36 M. légvédelmi gépágyú tartozott bele.⁵¹

47 Szanati: i. m. 144. o.

48 Barcy Zoltán: A magyar légvédelmi tüzérség 1943-ban, a radar bevezetésének idején. Hadtörténelmi Közlemények, 1977. 2. sz. 224. o.

49 HL Vki. 4. oszt. 525/f./1943. 2. sz. melléklet.; HL HM Eln. 1/a. 1942/921/M.

50 HL HM Eln. 6/k. 1942/M. 46.

51 Barcy: i. m. 224. o.; HL HM Eln. 1/a. 1942/921/M.

A magyar hadseregközvetlen egységek fegyverzete

	Golyószóró		Géppuska		Légvédelmi ágyú		Légvédelmi gépágyú		Lángszóró		Lőveg	
	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van
150. nehéz tü. o.	—	—	14	6	—	—	—	—	—	—	18	12
101. nehéz tü. o.	—	—	10	4	—	—	—	—	—	—	10	4
101. légv. tü. o.	—	—	6	4	12	12	8	5	—	—	—	—
101. híradó ezred	8	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
101. gk. vegyi-harc. zlj.	4	2	2	—	—	—	—	—	72	72	—	—
106. és 107. önálló gépágyús üteg	—	—	2	2	—	—	10	10	—	—	—	—
Összesen:	12	12	34	16	12	12	18	15	72	72	28	16

Létszám: 43 000 fő.⁵²

A hadtest- és hadseregközvetlen alakulatokat a magyar hadvezetés már nem látta el úgy az előírt fegyverzettel, mint a könnyű hadosztályokat és a gyalogezredeket. A közepes tarackok, légvédelmi gépágyúk és a géppuskák mennyisége jóval kevesebb volt, mint amit az 1942/43-as hadrendben meghatároztak. Ez magyarázható a fegyverek hiányával (főleg a közepes tarackoknál), de bizonyos fokú fegyvertartalékolással is.

1. páncélos hadosztály

A rögtönzött páncélos hadosztályt a 30. harckocsi ezred, az 1. gépkocsizó lövészezred, az 51. páncélvadász zászlóalj, az 1. felderítő zászlóalj, az 1. és 5. gépvontatású tüzérosztály, az 51. légvédelmi tüzérosztály, az 1. utász század, az 1. hírszázad és a páncélos hadosztály vonatalakulatai alkották.

A 2. hadsereg csapatai közül a magyar hadvezetés a páncélos hadosztályt tudta a legkevésbé ellátni megfelelő fegyverzettel, főleg harcjárművekkel. A 30. harckocsi ezred zászlóaljai közepes és nehéz harckocsikkal akarták felszerelni. Ezek azonban hiányoztak. A magyar gyártmányú közepes és nehéz Turán harckocsikkal az 1942-ben felállításra kerülő 2. páncélos hadosztály harckocsi ezredét akarták felszerelni. Az 1. gépkocsizó dandár kötelékébe tartozó 31. önálló könnyű harckocsi zászlóalj a maga Toldi harckocsijaival nem képezhette az alakuló ezred alapját. Német vonalról várták a segítséget.

A keiteli ígéret szerinti német páncélos hadosztályokkal egyenértékű harckocsianyag helyett azonban 1942 februárjában csak 108 db T—38-as közepes harckocsit és 22 db PZ—IV. közepes harckocsit kapott az ezred.⁵³ Így megfe-

⁵² HL HM Eln. 1/a. 1942/921 M.

⁵³ HL HM Eln. 3/a. 1942/18926, HI. 2. hds. 6. fasc. Nm.: 399.

lelő számú harckocsi hiányában az ezred harmadik zászlóalját nem tudták fel-tölteni, s az ezred csak két zászlóaljjal vonult ki a hadműveleti területre.

A 30. harckocsi ezred 1942. április 8-án alakult meg. Anyaalakulatai az 1. és a 2. lovas dandár páncélos zászlóaljai voltak. A tisztikart és a legénységet még márciusban átképezték a németországi Wünsdorfban a német harckocsik használatára.⁵⁴ Egy magyar harckocsi zászlóaljba egy 11 db PZ—IV-es és 3 db T—38-as harckocsival rendelkező nehéz (német szervezésben közepes) harc-kocsi század, két 20—20 db T—38-as harckocsit számláló közepes (német szer-vezésben könnyű) harckocsi század, a zászlóalj törzs és a közvetlen alakulatok tartoztak. Ezen közvetlen alakulatok a következők voltak: egy-egy felderítő, forgalomszabályozó, árkász és távbeszélő szakasz, egy 6 db T—38-as harckocsival ellátott harckocsi szakasz és egy szállító század.⁵⁵ A harckocsi ezred ezen kívül rendelkezett még egy ezredközvetlen árkász századdal és egy újonnan felállított műhely századdal is. A harckocsi ezred törzsbe még hat T—38-as és 2 Toldi könnyű parancsnoki harckocsit is beállítottak.⁵⁶

A harckocsi állomány: 108 db T—38-as, 22 db PZ—IV-es, és 2 db Toldi harckocsi messze elmaradt az 1942/43-ban megállapított szükséglettől. A fel-állításra kerülő és az otthoni páncélos erőt képviselő 2. páncélos hadosztály három zászlóaljból álló harckocsi ezredébe a Turán harckocsik legyártására számítva 80 db könnyű, 66 db nehéz és 114 db közepes harckocsi beállítását tervezték.⁵⁷ A 30. harckocsi ezred árkász egységei összesen 4 golyószórót kaptak kiegészítésül. Ezenkívül az ezred minden harckocsi és műszaki egységét fel-szerelték kevés 40 M. német géppisztollyal.

Az eddig önálló egységként felállított 1. gépkocsizó lövész dandár, 1. gép-kocsizó lövész ezred néven, szinte szervezeti változtatás nélkül ment át az 1. páncélos hadosztály alárendeltségébe. A gépkocsizó lövész ezred az 1., 21. és 3. gépkocsizó lövész zászlóaljból és közvetleneiből, valamint az ezredtörzsből szerveződött. Az ezredtörzsbe egy-egy árkász, távbeszélő szakaszt és egy-egy motorkerékpáros és forgalomszabályozó századot állítottak be. Ezen alegységeket golyószórókkal — a motorkerékpáros századot egy nehézpuskával is — szerelték fel. Egy gépkocsizó lövész zászlóaljba három lövész század — egyen-ként 12 golyószóróval, 2 db 50 mm-es 39 M. gránátvetővel, 2 nehézpuskával —, valamint egy géppuskás század — 12 géppuskával, 4 db 81 mm-es aknavető-vel, 6 db páncéltörő ágyúval (2 db 50 mm-es és 4 db 37 mm-es) — tartozott.⁵⁸ A lövész zászlóaljak legénységét 1,5 tonnás Botond terepjáró rajgépkocsival szállították. A gépkocsizó lövész zászlóaljakba is szerveztek közvetlen egységeket, nevezetesen golyószórókkal rendelkező árkász, távbeszélő és motorkerék-páros szakaszokat. A lövész zászlóaljakat 50—50 db 40 M. német géppisztollyal is ellátták.

Az 51. páncélvadász zászlóaljat a 9. és 11. kerékpáros (harckocsi) zászlóalj feleslegessé vált páncélvadász századaiból állították fel. A páncélvadász zászló-alj három százada egyenként 6 db Nimród páncélvadászal és 1 db Toldi harckocsival alakult meg. A zászlóalj törzsbe még 2 Toldi könnyű harckocsit és 1 Nimród páncélvadászt is beosztottak. Ennek az egységnek a fegyverzete megfelelt az 1942/43-as hadrendben előírt szükségletnek, s ezenkívül még 62 db 40 M. német géppisztoly⁵⁹ is kapott.

A felderítő zászlóaljba sokféle alegységet szerveztek. A zászlóalj kötelékébe

54 HL HM Eln. III. Csfség. 1942/22007.

55 *Gündert Károly*: Az 1. páncélos hadosztály harcái. Hadtörténelmi Közlemények, 1961. 2. sz. 460. o.

56 HL 2. hds. 4. fasc. I. a. sz. n.

57 HL HM hadrendi táblázatok gyűjtője, 14. cs.; HM Eln. 1. a. 1942/42000.

58 HL HM Eln. 3/a. 1942/23569.

59 HL HM Ált. 3/a. 1942/469246.

tartozott egy 4 löveggel rendelkező (ebből 2 db 50 mm-es páncéltörő ágyú) páncéltörő ágyús szakasz, egy motorkerékpáros század 12 golyószórával és 2 nehézpuskával, egy gépkocsizó lövész század 12 golyószórával, 2 nehézpuskával és 2 gránátvetővel felszerelve és egy-egy golyószórókkal ellátott műhely, árkász és távbeszélő század. Páncélos gépkocsizó százada 14 db 39 M. Csaba páncélgépkocsival vonult ki a harctérre az előírt 17 darab helyett. Mivel a harcoksi ezredbe nem állítottak be könnyű harcoksi századot, a meglevő 12 db Toldi⁶⁰ könnyű harcokcsival a felderítő zászlóalj könnyű harcoksi századát szerelték fel. Ezenkívül még 73 db német géppisztolyt is kapott a zászlóalj.

Az 1. páncélos hadosztály fegyverzete⁶¹

	Létszám		Könnyű harcokcsi		Közepes harcokcsi		Nehéz harcokcsi		Légvédelmi ágyú és gépágyú		Löveg		Páncéltörő ágyú	
	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van
Magyar páncélos hadosztály	13 000	15 000	19	17	141	108	33	22	12	8	22	22	24	24
Német páncélos hadosztály	12 000	9 000	18	13	156	77	42	17	20	12	42	32	33	28
Szovjet harcokcsi hadtest	—	6 000	—	40	—	40	—	20	—	20	—	20	—	12

	Aknvető		Gránátvető		Nehézpuska		Golyószóró		Géppuska		Roham-löveg		Őnjáró gépágyú	
	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van
Magyar páncélos hadosztály	12	12	20	20	28	28	147	140	52	52	—	—	18	18
Német páncélos hadosztály	18	16	30	23	—	—	—	—	263	237	—	10	57	30
Szovjet harcokcsi hadtest	—	46	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Megjegyzések:

A magyar rögtönzött 1. páncélos hadosztály harcokcsiállományának kellálladékát az 1942. február 10-i HM-rendelkezés alapján rögzítettem. A páncélos hadosztály

60 HL HM Eln. 3/b. 1942/30181.

61 A. Burkhard Mueller—Hüllebrand: Das Heer 1933—1945. Band 1. 72. o.; HL HM Eln. 3/b. 1942/10337.; Wolfgang Werthen: Geschichte der 16. Panzer-Division. Bad Nauheim, 1958. Mellékletek; Az összefgyvernemi hadsereg támadásban az 1941—1945-ös Nagy Honvédő Háború tapasztalatai alapján. Bp., 1969. 220. o.

fégyverzetével az 1942 májusában Harkovnál ellentámadásba induló 16. német páncélos hadosztály fégyverállományát és egy 1942. április 1-én szervezett szovjet harcokcsihadtest fégyverállományát hasonlítottam össze. 1942 májusban a 16. német páncélos hadosztály is szintén 1 harcokcsi ezreddel és 1 lövész ezreddel rendelkezett. A szovjet hadszerzésben egy harcokcsi hadtest személyi állománya és fégyverzete felelt meg a német és magyar páncélos hadosztályok személyi állományának és fégyverzetének. A szovjet harcokcsi hadtest 3 harcokcsi dandárból és 1 lövész dandárból szerveződött. A harcokcsi hadtest fégyverzetének kellálladéka és gyalogsági fégyvereinek száma megfelelő adatok hiányában nem került közlésre. A rövid csövű PZ—IV. német harcokcsik és a szovjet KV harcokcsik számadatai a táblázat nehéz harcokcsi rovatában, a cseh eredetű T—38-as, a német PZ—III-as és a szovjet T—34-es harcokcsik számadatai pedig a „közepes harcokcsi” rovatban találhatók.

A rögtönzött páncélos hadosztály tüzérségét két gépvontatású tüzérosztály alkotta, az 1. és az 5. gépvontatású tüzérosztály. Mindegyik tüzérosztály 3 üteggel rendelkezett, melyekbe egyenként 4 db 105 mm-es Göring-tarackot és 2 géppuskát állítottak.

A rögtönzött páncélos hadosztály légvédelmét a II. légvédelmi tüzérosztály által felállított 51. légvédelmi tüzérosztály volt hivatott ellátni. Két üteget egyenként 4 db 80 mm-es Bofors légvédelmi ágyúval szerelték fel. Ez az egység is rendelkezett kevés 40 M. német géppisztollyal.

A hír- és utász századot, valamint a rögtönzött páncélos hadosztály vonatalkulatait az egyéni fégyverzeten kívül — golyószóró, géppisztoly — nem szerelték fel egyéb fégyverekkel.

1942-re a különféle német magasabbegységek közül a páncélos hadosztályok személyi és fégyverállományát viselte meg legjobban a már három éve tartó háború. A 31 páncélos hadosztályból csak 8-at tudtak felállítani 3 zászlóalj (9 század) harcokcsi ezreddel.⁶² Ebbe a harcokcsi ezredbe az előírás szerint 200—250 db harcokcsi tartozott. Azonban 1942 nyarára már nem tudta ezeket felszerelni a német hadvezetés. 1942. július 25-én a Kaukázus felé támadó 13. német páncélos hadosztály állományába csak 15 PZ—II, 78 PZ—III, 9 PZ—IV és nagy parancsnoki páncélos jármű tartozott.⁶³ A német páncélos hadosztály tüzérsége általában három közepes tarackos tüzérosztályból és egy légvédelmi tüzérosztályból állt. A hadosztály kötelékébe tartozott még egy páncélvadász zászlóalj, egy hír és egy utász zászlóalj.

A magyar rögtönzött páncélos hadosztályt — a harcokcsiállomány kivétel — sikerült az előírt fégyverzettel felszerelni. Így az 1942 nyarán bevetett német páncélos hadosztályokkal összevetve megállapítható, hogy nincs akkora különbség, mint a német és a magyar gyalogos erők fégyverzetének tekintetében. Itt figyelhető meg azonban legjobban, hogy az egy főre eső fégyverzet a német páncélos hadosztályokban sokkal magasabb.

A szovjet harcokcsi magasabbegységek, bár kisebb személyi állománnyal rendelkeztek, tüzérségi fégyverek számában és harcokcsijaik minőségében meghaladták a magyar és német páncélos hadosztályokat.

A 2. hadsereg gépjárművei és az utánszállítás helyzete

A kivonuló 2. hadsereget nagy nehézség elé állította ellátó részlegeinek elmaradottsága, állandó utánszállítási problémái.

1942 tavaszára a sok mozgósítást és az 1941 őszi Szovjetunió elleni harcokat

⁶² Eddy Bauer: Der Panzerkrieg. Bonn, Band 1. 200. o.

⁶³ A. Wilhelm Tiede: Der Kaukázus und das Öl. Osnabrück, 1970. 39. o.

megjárt gépjárműállomány zöme hadihasználatlan állapotba került. Az eddigi hat harcckészültségi gyakorlaton és részleges mozgósításon az ország tehergépkocsi állományának 85⁰/₀-a vett részt. A hadművelleti alkalmazáshoz szinte legfontosabb gépjárműfajtából, a tehergépkocsiból, 5907 db volt a honvédségnek, de ezekből kb. 2000-et lehetett használni.⁶⁴ Kerékpárból és motorkerékpárból bár nem volt hiány, de igen gyenge minőségi állapotuk nem tette lehetővé tömeges használatukat. A hadtestek nagy személygépkocsihiányait a forgalomból kivont 5000 db polgári gépjárművel akarták pótolni. Ezeknek a gépjárműveknek a zöme azonban nem felelt meg a szállítási célokra, mivel terepjárásra nem voltak alkalmasak, s motorjuk és gumiabroncsaik nem bírták el a nagyobb megterhelést. Egyéb gépjárművel (nehéz lánctalpas vontatóval, sebesültszállító páncélos gépkocsival, tartály- és híradó gépkocsival) vagy egyáltalán nem, vagy csak minimális mennyiséggel rendelkezett a honvédség.

A magyar hadvezetés a honvédség gépjárműszükségletét a békeévekben zömmel német és olasz vonalról szerezte be. A háborús viszonyok miatt azonban a beszerzéseket korlátozni kellett, mivel a gépjárműárakat rendkívüli mértékben felemelték és nyersanyag-rekompenzációt is kértek.

Az 1942 januári és márciusi tárgyalásokon a magyar katonai vezetők felhívták a német tárgyaló fél figyelmét a magyar hadsereg megoldatlan utanszállítási problémáira. Nevezetesen, hogy „a csapatvonatok fogatolt járművekből állnak, gépkocsik sem ütközet, sem az eleségvonatban nincsenek. Ezért a csapatvonatok legfeljebb 10—12 km távolságról vételeznek fel.”⁶⁵ A 20—25 tehergépkocsival, de főleg fogatolt járművekkel rendelkező hadosztályvonatok is általában 40—80 km távolságról tudnak szállítani. A németek ezt tudomásul vették és ígéretüket adták, „hogy igyekeznek majd a hadsereg részére bizonyos számú tehergépkocsit a csapatvonatok számára szerezni.”

A német részről ígért gépjárműszállítások azonban részben egyáltalán nem, részben pedig igen vontatottan bonyolódtak le. 1942 májusáig a rendkívül szükséges 3 tonnás tehergépkocsik közül az ígért 1200 db Humboldt—Deutz-típusból 50 db-ot, a szintén ígért 400 db Opel—Blitz-típusból 100 db-ot szállítottak. A Daimler—Benz-féle 3 tonnás teherautókból pedig egyáltalán nem kapott a hadsereg.⁶⁶ 1942. április elején a 2. hadsereg felszerelésébe került 260 db német gyártmányú BMW oldalkocsi motorkerékpár csak kis részben javította a meglévő motorkerékpár-állomány minőségét.⁶⁷

A kiszállításra váró 2. hadsereg nagy gépjárműhiányát látva a honvédelmi miniszter különböző korlátozó intézkedéseket hozott. A gépjárművel ellátott alakulatok 1942/43-ban rendszeresített állományát lecsökkentette, egyes, addig a hadsereg ellátásától mentesített üzemek gépjárműveinek igénybe vételét szorgalmazta, s a további kiesések megakadályozására a csapatok kiképzésénél a gépjárműhasználatot is korlátozta.⁶⁸ Sok polgári gépjárművet ki kellett vonni a közúti forgalomból, hogy gumiabroncsaikat honvédségi célokra felhasználhassák.⁶⁹

Az 1. páncélos hadosztályt igyekeztek a legjobban ellátni gépjárművekkel. A hadosztály alakulatai 1942 július második felében a következő gépjárműállománnyal vonultak ki: 453 motorkerékpár, 325 személygépkocsi, 1491 teherautó, 106 különleges gépkocsi és vontató.⁷⁰

64 HL HM Eln. 3/b. 1942/6498.

65 HL HM Eln. 6/k. 1942/M. 175.

66 HL HM Eln. 6/k. 1942/M. 175.

67 HL HM Eln. 3/b. 1942/41846.

68 HL HM Eln. 3/b. 1942/10940.

69 HL HM Eln. 3/a. 1942/6498.; HL HM Eln. 3/b. 1942/28303.

70 HL HM Ált. 3/b. 1942/484325.

Ez az állomány, bár magyar viszonylatban tekintélyes volt, a német páncélos hadosztály gépjárműállományától mind minőségben, mind mennyiségben elmaradt. Egy német páncélos hadosztályba az előírás szerint 561 személygépkocsi, 2000 motorkerékpár, 1402 teherautó és 421 páncélozott gépjármű tartozott.⁷¹

A gyaloghadosztályok és hadtestek jóval szerényebb gépjárműparkkal kerültek kiszállításra. Ezen alakulatok hadtáplépcsőinek zöme csak fogatolt járművekkel rendelkezett. A gyalogezredekbe nem is állítottak be gépjárművet, 20 fogatolt, 6 fogatolatlan járművel, 26 taligával és 40 kerékpárral kellett megoldaniuk az utánszállításokat. A nagy távolságok, rossz útviszonyok és az időjárás szinte lehetetlenné tették, hogy a kis teherbírású szekerek megfelelően ellássák az elől levő csapatokat.

A könnyű hadosztályokat már ellátták gépjárművekkel, de csak egészen minimális mennyiségben. 20—25 teherautó, 10—10 motorkerékpár és személygépkocsi állt rendelkezésükre. Ezzel szemben egy német két ezredes hadosztály 250 személygépkocsival, 400 teherautóval és 500 motorkerékpárral rendelkezhetett.⁷²

A hadtestek és a hadseregek közvetlen alakulatok gépjármű-állományát azonban magyar viszonylatban jelentősen felduzzasztották a beállított sok polgári gépjárművel:

	Motor- kerékpár	Személy- gépkocsi	Teher- gépkocsi	Egyéb (vontatók)
III. hdt. (1942. VI. 28.)	144	313	532	75
IV. hdt. (kivonuláskor)	151	256	540	100
VII. hdt. (kivonuláskor)	138	298	538	98
Rep. csop. (kivonuláskor)	20	128	355	114
Hds. közv. (kivonuláskor)	212	520	946	180 ⁷³

A rögtönzött 1. páncélos hadosztály gépjármű állományát is figyelembe véve a 2. hadsereg 1118 motorkerékpárral, 1840 személygépkocsival, 4402 tehergépkocsival és 673 különleges gépkocsival és vontatóval rendelkezett. Nincs arról tudomásunk, hogy ezekből a gépjárművekből mennyi tartozott a polgári és mennyi a honvédségi állományba. Az azonban megállapítható, hogy a 2. hadsereg motorkerékpárból és személygépkocsiból a honvédségi készlet háromnegyedét, személygépkocsiból és egyéb gépkocsiból pedig a felét vitte ki magával a harctérre.

A 2. hadsereggel kivonuló gépjárművek rendkívül sokféle típusban álltak rendelkezésre. Ez szinte lehetetlenné tette a hadműveleti területen a meghibásodott alkatrészeknek tartalék alkatrészekkel való pótlását. Gakran egész kis hibával kénytelenek voltak a csapatok a gépjárműveiket a szerelőoszlopnak leadni és a hátsószámba visszaküldeni. Gátolta a gépjárműállomány maximális igénybevételét a szerelő és javító részlegek tartalék és javító anyagban való gyenge ellátottsága. A hátsószámba szállított járművek közül pedig

71 HL 2. hds. 6. fasc. 3. sz. melléklet.

72 Mueller—Hillebrand; i. m. 71. o.

73 HL 2. hds. 6. fasc. 3. sz. melléklet.

csak kevés tért vissza megjavítottan. A gépjárművek gyakori kiesésének legfőbb okát azonban a rossz útviszonyokban és az állandó üzemanyaghányban kell keresni.

Néhány szót a 2. hadsereg vontatóiról. A különböző gépjárművek közül ezek álltak legkevésbé rendelkezésére a hadseregnek. Különösen a rögtönzött 1. páncélos hadosztály harckocsijainak vontatása állította megoldhatatlan feladat elé a magyar hadvezetést. Végül a Toldi könnyű harckocsira méretezett „Stalin” vontatóval oldották meg a T—38-as közepes harckocsik vontatását. Ezek a vontatók csak a T—38-asok korlátozott számában való, igen lassú (6—8 km/óra) szállítására voltak alkalmasak. A PZ—IV-es közepes harckocsik vontatását a magyar hadvezetés, azok hadműveleti kikerkezése után, a németekre bízta.⁷⁴

A 2. hadsereggel 657 db 1,5 tonnás Botond terepjáró gépkocsi vonult ki. Ezeket csak szükségből használták fel vontatásra, különben a gépkocsizó lövész egységek rajgépkocsijai voltak. Nagy számú alkalmazásuk magyarázatául szolgált az is, hogy a gyorsadtest 1941 őszi működését értékelő vezérkari főnökségi jelentések egyöntetűen megállapították, a hadsereg járművei közül egyedül a Botond bírta jól az igénybevételt.⁷⁵ A 2. hadseregben az 50 mm-es német páncéltörő ágyúkat és kis részben a közepes tarackokat vontatták velük. Gyakoriak voltak a tüzerbemérő századoknál és a különböző vonatoszlopoknál is.

A légvédelmi ágyúk és légvédelmi gépágyúk vontatását főleg Hofherr & Schrantz magyar vontatókkal és néhány Hansa Lloyd és Ford vontatóval oldották meg.

A 210 mm-es nehéz tarackokat és a 150 mm-es 31 M. közepes tarackokat olasz eredetű vontatókkal, Pavesikkel és Bredákkal vontatták. A legelőször kivonuló III. hadtestnél a hadtestparancsnokság intézkedésére a III. gépvontatású közepes tarackos tüzerosztály Pavesi vontatóit azon indoklással, hogy azok kevésbé megfelelőek, a 150. nehéz tüzerosztálytól elvett 16 Breda vontatóval cserélte ki.⁷⁶ Pavesi vontatóból a IV. gépvontatású közepes tarackos tüzerosztály 16 db-ot, a VII. gépvontatású közepes tarackos tüzerosztály 18-at, a 150. gépvontatású nehéz tüzerosztály pedig 27-et vitt ki magával.⁷⁷

A 2. magyar hadseregben voltak olyan tüzeréségi alakulatok, melyek egyáltalán nem rendelkeztek vontatókkal. Ezek a könnyű hadosztály közvetlen tábori tüzerrezdek voltak. A könnyű és közepes tarackjaikat lövegenként 6 lóval vontatták.

Kerékpárral és az aknavetőkhöz, nehézpuskákhoz, gránátvetőkhöz szükséges taligákkal jól ellátták a 2. hadsereget. Ezek a szállítóeszközök azonban hamarosan tönkrementek a hosszú menetek alatt.

A 2. hadsereg fegyverei

A 2. hadsereg viszonylagos, az előző évekéhez képest nagyobb fegyverzeti feltöltése még nem jelentette azt, hogy ezekkel a fegyverekkel megfelelően helyt is tudott állni.

A magyar hadiipar — mivel a korszerűbb páncéltörő ágyúk, aknavetők, harckocsik gyártási licencét későn, vagy egyáltalán nem kapta meg a németektől — csak a meglévő fegyvertípusok korszerűsített változatait gyárthatta.

74 HL HM Eln. 3/b. 1942/24114.

75 HL Vkf. 1. Eln. 1942/697.

76 HL HM Eln. 3/b. 1942/20740.

77 HL HM Eln. 3/b. 1942/27354.

Ezekből a fegyverekből azonban nem kapott a 2. hadsereg, ezeket a hátszágai csapatok megerősítésére akarták felhasználni. A németektől várt hadianyagszállításokban pedig csalódnuk kellett a 2. hadsereg felszerelőinek, mert csak a lengyel, belga, és jugoszláv háborúban szerzett zsákmányanyagból kaphatót a kivonuló hadsereg. Ezek zöme már elavult, nem megfelelően karbantartott fegyver volt. A modern fegyverek — 88 mm-es légvédelmi ágyú, 75 mm-es páncéltörő ágyú, 34 M. géppuska, nehéz harckocsik, sorozatvetők, lángszórók — kellett az 1942 tavaszára tervezett német offenzíva német csapatainak.

A 2. hadseregnél alkalmazott gyalogsági lőeszközöket sok apró, érzékeny alkatrészből szerelték össze. Ezeket a magyar és német fegyvereket, bár technikailag tökéletesek voltak, a nyugat- és közép-európaiktól eltérő időjárási viszonyok közt a harctereken nem lehetett kellőképpen használni. A nagy hidegben pedig teljesen használhatatlanná váltak, ahogyan Párkányi László századosnak a VII. utász zászlóalj (III. hadtest) parancsnokának jelentéseiből is olvashatjuk. „A fegyverek a nagy hidegben nem működtek annak ellenére, hogy fagyálló olaj volt bennük. A puskák befagytak, a zárdugattyút lábbal kellett kirúgni.”⁷⁸ A merev víztartályokban hamarabb befagyott a hűtőfolyadék — ellentétben a szovjet gyalogsági fegyverek bordázott víztartályaival.

A lövész és menetszázadok első világháborús, átfúrt csövű Mannlicher puskával voltak felszerelve. A 7/31 M. Schwartzlose géppuskák szintén első világháborús konstrukciójúak voltak. A léghűtéses 31 M. állványos és normál golyószórók nagyjából beváltak, bár ha alkatrészeik közé por vagy piszok került, nehezen lehetett kezelni őket. Ahogy a géppuskának, úgy ennek a fegyvernek is 1000—1200 méterig terjedt a viszonylagos hatótávolsága. A német 40 M. géppisztollyal csak kis mennyiségben és a kiszállás előtti napokban látták el a csapatokat.

A 36 M. 20 mm-es nehézpuska a kis és könnyű típusú harckocsik ellen volt csak hatásos. 15—20 páncélgránátot, vagy repeszgránátot lőtt ki percenként.

A lövész századok rendszeresített, meredek röppályájú fegyvere volt az 50 mm-es 39 M. és a Németországból szállított szintén 50 mm-es 36 M. gránátvető. Az első vonalban a közvetlen ellenséges fedezékek mögött levő élőerők megsemmisítésére alkalmazták.

A 81 mm-es 36 M. magyar és 34 M. német aknavető a leghatásosabb fegyverek közé tartozott a magyar hadseregben. Támadásban és védelemben egyaránt megfelelt. Számuk azonban kevés volt. Az aknavetőlőszer, a géppisztolytöltényekkel együtt, szinte állandóan hiányzott.

A gyalogsági fegyverek ismertetése után röviden a magyar alakulatok tüzéségi fegyvereiről.

A könnyű hadosztályok egyenként 32 db — ide számítva a kísérő ütegek lövegeit is — könnyű és kis részben közepes löveggel rendelkeztek. Ezeket a lövegeket — megfelelő vontató hiányában — kivétel nélkül lovakkal vontatták. A 32 löveg közül 20 db volt első világháborús konstrukciójú, a 80 mm-es 5/8 és 18 M. és a 100 mm-es 14 M. könnyű táborig tarackok. Ezek, mivel nem lehetett már őket megfelelően modernizálni, kihalásra ítéltettek. Ugyanilyen löveg volt a 14/19 M. 100 mm-es lengyel tarack is, melyből a 2. hadsereg 39 db-ot kapott áprilisban.⁷⁹ Ezek a lövegek kb. 2600 kg-os menetsúlyukkal azt a súlyhatárt képviselték, amelyet a lóvontatás felső határának tekintettek. Legnagyobb lőtávolságuk 9000—9500 méterig terjedt.

78 HL 2. hds. 16. fasc. VII. utász zlj. harcjelentése.

79 HL HM Elh. 3/a. 1942/10713.

A németektől kapott 105 mm-es 37 M. ún. Göring-tarack volt a leginkább megfelelő az összes löveg közül, de ennek a súlya is közelített a 3 tonnához. Lőtávolsága 10 800 m volt. A könnyű hadosztályok tábori tüzérégenél használt 104 mm-es lövegeket lovakkal, míg az 1. páncélos hadosztálynál Hansa Lloyd vontatókkal vontatták. A 8 db 150 mm-es 14 és 14/39. M. közepes tarackot is még hatásosan lehetett használni de ennél a fegyvernél volt a legtöbb kiesés. Szerkezeti hibák miatt az alkatrészek használatkor elmozdultak és gyakori csőrobbanást okoztak.⁸⁰

A hadtestközvetlen tüzerosztályok és a nehéz tarackos tüzerosztályok fegyverzetét a 150 mm-es 31 M. és 210 mm-es 40 M. közepes és nehéz tarackok alkották. Az első világháborút is megjárt 11 és 16 M. 305 mm-es nehéz mozsarat a 150. nehéztüzer osztályhoz csak 1942 telén szállította ki a magyar hadvezetés. Ezek a lövegek már kivétel nélkül gépvontatásúak voltak, Bredák és Pavesik vontatták őket. A lövegek lőtávolsága 14—15 km-ig is kiterjedt. Vontatóik gyengesége miatt le-lemaradoztak a csapatoktól.

A kivonult könnyű hadosztályok 40 db páncéltörő lövege közül csak 4 db volt viszonylag hatásos a szovjet közepes harckocsik ellen. Ezeket a németektől kapott 50 mm-es 38 M. páncéltörő ágyúkat a könnyebb páncéltörő ágyús szakaszok megerősítésére, a páncélvédelem súlyán vetették be.⁸¹ A 37 mm-es páncéltörő ágyúk nem jelentettek veszélyt a szovjet harckocsikra, legfeljebb a géppuskák ellen értek el eredményt. Ez utóbbiak vontatását lovakkal oldották meg. A 47 mm-es (belga zsákmány) páncéltörő ágyúkkal az elsőnek kivonuló III. hadtestet még nem tudták ellátni. Ezek a páncéltörő ágyúk csak május közepén kerültek leszállításra, meglehetősen kevés pótalkatrésszel, valamint távcsővek és mozdonyok nélkül.⁸² Közepes harckocsik ellen vetették be őket.

A 80 mm-es 29 M. Bofors légvédelmi ágyúk és a 40 mm-es légvédelmi géppuska löszabatosága és tűzgyorsasága megfelelt a kor követelményeinek. A légvédelmi tüzerosztályokhoz az 1942/43-as hadrendben beosztott légvédelmi fényszórós ütegek azonban hiányoztak a gyakori éjszakai repülőtémadásokkor.⁸³

Végül szükséges bemutatni a magyar csapatok harckocsi és páncéljármű állományát. A rögtönzött 1. páncélos hadosztály részben német, részben magyar páncélos járművekkel rendelkezett. A hadosztály 22 db 75 mm-es ágyúval ellátott PZ—IV. közepes harckocsival, 108 db gyenge páncélszerű, 37 mm-es löveggel felszerelt T—38-as, cseh zsákmányból származó közepes harckocsival, és 17 db 38 M. magyar Toldi könnyű harckocsival vonult ki a hadműveleti területre. A németek által átengedett közepes harckocsik a szovjet közepes T—60-as és könnyű harckocsikkal még felvehették a harcot, de a nehéz harckocsik ellen (T—34, KV) hatástalannak bizonyultak. A Toldi könnyű harckocsik, bár elég mozgékony lánctalpas járművek voltak, vékony páncélszerű és gyenge fegyverzetük — 1 db 20 mm-es nehézpuska, 1 db 80 mm-es géppuska — miatt a szovjet páncéltörő ágyúk jó célpontjai voltak.

A harckocsik mellett az 1. páncélos hadosztály rendelkezett még 14 db Csaba páncélgépkocsival és 19 db 40 mm-es légvédelmi géppuska felszerelt 40 M. Nimród páncélvadászzal. Páncélszerű gyengesége hatástalanná tette őket.

A német és szovjet hadseregek, a hasonló fegyvereik technikai fölénye mellett, rendelkeztek olyanokkal is, melyek a magyar hadseregben nem fordultak

80 HL 2. hds. 7. fasc. 1668/VII. hdt. szállásmester jelentése.

81 HL 2. hds. 4. fasc. Eln. 651.

82 HL HM Eln. 3/a. 1942/27845.

83 HL 2. hds. 4. fasc. Dénes szds. jelentése, 2. sz. melléklet sz. n.

elő, ezek voltak a sorozatvetők, rohamlövegek, nehéz aknavetők, távcsöves pus-kák és a nehéz harckocsik.

A 2. hadseregénél már az 1942 nyári harcokban kiütköztek a fegyverzeti és felszerelésbeli hiányosságok. A doni hídfőcsatákban a hadsereg érzékeny veszteségeket szenvedett mind emberanyag, mind felszerelés tekintetében. A magyar hadvezetés továbbra is a németekre hárította az anyagi utánpótlás ellátását. Egy 1942. szeptember 11-én keltezett tájékoztatóban — mely a honvédelmi miniszter számára készült — a hadrakelt 2. hadsereg anyagi helyzetéről a következőket olvashatjuk: „Magyar vonalon az utánpótlás biztosítására a 103. szeroszlopot kisebb mennyiségű löveganyaggal és optikai főcikkekkel elláttuk, további anyagi kiegészítési cikket adtunk ki, hogy kb. 3 hónapra az utánpótlás biztosítva van. Ezen felül való pótláshoz felsőbb döntés szükséges.”⁸⁴

A téli ruházat és az élelmezés terén a magyar hadvezetés megpróbálta megfelelően ellátni a 2. hadsereget. A fegyverzeti kiegészítésre, mivel ez a hátor-szági erők újabb meggyengítésével járt volna együtt, nem került sor. Német részről történt némi fegyverzeti kiegészítés a 2. hadsereg csapatai részére. A szovjet nehéz harckocsik ellen egyedül hatásos páncéltörő ágyút, a német 75 mm-es, 1942 augusztusában kapták meg a magyar könnyű hadosztályok és az 1. páncélos hadosztály. Azonban csak minimális mennyiségben, hadosztályonként 3—4 darabot.⁸⁵ Nagyobb mennyiségben való leszállításukat a németek 1942 telére ígérték. Ezenkívül még 50 mm-es páncéltörő ágyúkat is kapott a 2. hadsereg. A III. hadtest két könnyű hadosztályát, a 7. és a 9. könnyű hadosztályt látták el, még az 1942. június 28-i, Donhoz történő előretörés előtt 4—4 db páncéltörő löveggel.⁸⁶ 1942. november 3-án a magyar hadsereg összesen 244 db 50 mm-esnél kisebb, 47 db 50 mm-es és 43 db 75 mm-es páncéltörő ágyúval rendelkezett.⁸⁷ Aknavető állományát is 37 db 82 mm-es német aknavetővel egészítették ki szeptemberig.⁸⁸

A 2. hadsereg alakulataihoz az elvesztett lövegek pótlására Németországból még kikerült néhány 100 mm-es 14/19 M. cseh tarack is 1942 novemberében.⁸⁹ Összességében azonban a csekély német fegyverzeti kiegészítések nem nyújthat-tak komoly segítséget.

A magyar katonai vezetéstől két ízben ment delegáció a hadművelleti területen levő 2. hadsereg meglátogatására, tájékozódás céljából. Szombathelyi vezér-ezredes szeptember 5. és 12. közötti kintléte után, bár elismerte, hogy a 2. hadsereg felszerelése a német és a szovjet hadseregéhez képest lényegesen gyön-gébb, s ezért csak meglévő erejének megfelelő feladattal szabad ellátni, egyes esetekben csak ígéreteket tett (pl. az utánszállítás folyamatosságára), más ese-tekben még ezt sem tette meg.⁹⁰ Az októberben frontra kilátogató honvédelmi miniszter, Nagy Vilmos pedig későbbi visszaemlékezésében így ír a 2. hadsereg előrelátható sorsáról: „Az ellenség még nem mutatott támadó szándékot, de előttem pillanatig sem volt kétséges, hogy orosz támadás esetén ezt az arcvona-lat át fogják törni.”⁹¹

A 2. hadsereg hiányos fegyverzete és felszerelése nem az egyedüli oka volt a hadsereg megsemmisülésének. A 200 km szélességben elhúzódó arcvonal, a rendkívül hideg időjárás mellett a sztálingrádi ellentámadásból kiinduló, ha-

84 HL HM Eln. 3/a. 1942/53241.

85 HL 2. hds. 6. fasc. Naplómelléletek: 306. sz.

86 HL Vkf. 4. oszt. 525/f. 21. számú melléklet.

87 HL 2. hds. 7. fasc. 1. sz. melléklet.

88 *Gündert* i. m. 457. o.

89 HL HM Eln. 3/c. 1942/61726.

90 HL 2. hds. 7. fasc. 854. sz. melléklet.

91 *Nagybaczoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendőik. 1938—45. Bp., 1945. 104. o.*

almaszovjet támadó hadművelet elsöprő hatása idézte elő legfőképpen a pusztulást. A szovjet hadsereg 1943. január 12-i és 14-i urivi és scsucseji frontáttörésével megpecsételte a magára hagyott 2. hadsereg sorsát.

A B hadseregcsoporttal szemben támadó szovjet Voronyezsi Front állományából 140 000 ember 2038 löveg és aknavető és 263 harckocsi jutott a 2. magyar hadseregbe. Az 1943. januári nagy szovjet offenzíva nemcsak a 2. hadsereg pusztulását idézte elő, a front jobban felszerelt német csapatai sem tudtak ellenállni a hatásos támadásnak.

MELLÉKLETEK

A 2. hadsereg fegyverzete a hadműveleti területre kivonulása előtt (összesített táblázat)

A) Gyalogsági fegyverek

	9 mm-es 40 M. (Schmeisler) német géppisztoly	31 M. golyószóró	7/31 M. (Schwarzlose) géppuska	36 M. 20 mm-es nehézpuska	Mauser töltényes (jugszláv zsákmány) golyószóró	Lángszóró
2. HDS	3900	2415	1100	360	250	72
I. pc. ho.	440	140	52	28	50	—
Összesen:	4300	2555	1152	388	300	72

B) Tüzérségi fegyverek, lövegek

	50 mm-es 39 M. magyar gránátvető	50 mm-es 36 M. német gránátvető	81 mm-es 36/39 M. magyar aknavető	81 mm-es 34 M. német aknavető	37 mm-es 36 M. páncéltörő ágyú	47 mm-es 36 M. belga páncéltörő ágyú	50 mm-es 38 M. német páncéltörő ágyú	40 mm-es 36 M. légvédelmi géppégyű	80 mm-es 29 M. Bofors légvédelmi ágyú
2. HDS	220	108	336	24	110	220	36	91	24
I. pc. ho.	20	—	12	—	14	—	8	—	8
Összesen:	240	108	348	24	124	220	44	91	32

	80 mm-es 5/8 M. tábori ágyú	100 mm-es 14 M. könnyű tarack	105 mm-es 37 M. Göring könnyű tarack	150 mm-es 14/39 M. közepes tarack	150 mm-es 31 M. közepes tarack	210 mm-es 40 M. nehéz tarack
2. HDS	120	72	36	96	36	4
I. pc. ho.	—	—	24	—	—	—
Összesen:	120	72	60	96	36	4

C) Harckocsik, páncélozott gépjárművek

	T—38-as harckocsi	Pz—IV-es harckocsi	Toldi könnyű harckocsi	Nimród páncél vadász	39 M. Csaba páncél- gépkocsi
I. pc. ho.	108	22	17	18	14

A. 2. hadsereg fegyverzete az 1942/43-as M. hadrendben előírtakhoz képest

A) Gyalogsági fegyverek

	Géppisztoly		Golyószóró *		Géppuska		Nehézpuska		Lángszóró	
	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van
2. HDS	—	3900	2169	2665	862	1100	354	360	72	72
I. pc. ho.	—	440	147	190	52	52	28	28	—	—
Összesen:	—	4300	2316	2855	914	1152	382	388	72	72

Megjegyzés: *A golyószórók számadata a 31 M. és a jugoszláv szákmányból származó golyószórók együttes összegéből állt egybe.

B) Tüzérségi fegyverek, lövegek

	Gránátvető		Aknavető		Páncéltörő ágyú		Légvédelmi ágyú	
	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van
2. HDS	324	328	108	360	120	366	24	24
I. pc. ho.	20	20	12	12	22	22	12	8
Összesen:	344	348	120	372	142	388	36	32

	Légvédelmi gépágyú		Tábori ágyú		Könnyű tarack		Közepes tarack		Nehéz tarack és mozsár	
	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van
2. HDS	52	91	—	120	252	108	78	132	8	4
I. pc. ho.	—	—	—	—	24	24	—	—	—	—
<i>Összesen:</i>	52	91	—	120	276	132	78	132	8	4

C) Harckocsik, páncélozott gépjárművek

	Könnyű harckocsi		Közepes harckocsi		Nehéz harckocsi		Páncélvadász		Páncélgépkocsi	
	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van	kell	van
I. pc. ho.	19	17	141	108	33	22	18	18	17	14